

1912 SEÇİMLERİ VE ESKİŞEHİR'DE MEYDANA GELEN OLAYLAR

İHSAN GÜNEŞ

İnsanların kendilerini yönetecek olanları belirli bir süre için özgür iradeleriyle kurallara uygun bir şekilde belirlemesine seçim denir. Seçim, çağdaş demokrasilerde yöneticilerin belirlenmesi için vazgeçilmez temel kuralların başında gelir.

Siyasal yönetim sistemlerinin gelişimine paralel olarak seçimlerin de geliştiği görülmektedir.

1789 Fransız İhtilali öncesinde yöneticiler seçime başvurmaktan hoşlanmazdı. Antik Yunan ve Roma kentlerinde kenti ilgilendiren bazı konularda sınırlı sayıda halkın oylarına başvurulurken; Ortaçağda ancak kent kilise ve meslek örgütlerinde seçim yapıldı.

Kentlerin büyümesi, burjuva sınıfının güçlenmesi iktisadi yaşamı olduğu kadar siyasal yaşamı da etkiledi. Kent yönetimine katılarak varlıklarını, güçlerini ve yeterliliklerini kanıtlayan burjuvalar devlet yönetimine de katılmak istediler. Geleneksel sistemi kökünden değiştirecek olan bu isteklere yöneticiler pek de sıcak bakmadılar. Kimi ülkelerde yöneticiler halkın devlet yönetimine katılımını reformist uygulamalarla gerçekleştirirken kimi ülke yöneticileri de ülkelerini büyük kanlı devrimlere sürüklediler. Böylece mutlak monarşilerin yerini halkın temsilcilerinden oluşan parlamentolu yeni rejimler almaya başladı.

Seçme ve seçilme hakkının varlıklı erkeklere özgü olması tartışmalara yol açtı. Demokrasi halkın egemenliğine dayanan bir rejim olduğuna göre halkın tümünün iradesini yansıtan bir yönetimin getirilmesi zorunlu görüldü. Nitekim büyük bir mücadeleden sonra seçme ve seçilme hakkı zengin-yoksul, erkek-kadın ayrımı yapılmadan tüm halkın temel haklarından biri olduğu kabul edilerek, temsili rejimin vazgeçilmez bir unsuru oldu.

Biz, bu makalemizde Türk toplumunun yaşamında önemli bir yer tutan 1912 genel seçimleri sırasında Eskişehir'de meydana gelen olayları inceleyeceğiz. Ancak konunun daha iyi anlaşılabilmesi için seçim olgusunun toplumsal yaşamımızda izlediği gelişme çizgisini de kısaca açıklayacağız.

Seçim sorunu Türk toplumunun yaşamına 19. yüzyılın ilk yarısında girmeye başlamıştır. Tanzimat dönemi Osmanlı yöneticileri, devleti içinde bulunduğu açmazlardan kurtarabilmek için devlet ve toplum yaşamında yapılan reform hareketlerinin ivmesini artırmışlardır.

Reformların başarıya ulaşabilmesi için mali sorunların çözümlenmesi, bunun için de bir vergi reformunun yapılması gündeme gelmiştir. Osmanlı yöneticileri vergi toplarken devletle halkı karşı karşıya getirmemek, vergi miktarını artırabilmek için sancak merkezlerinde birer *muhasıllık meclislerinin* kurulmasını kararlaştırmışlardır (1840). “Bir muhasıl-ı mal, iki nefer katip, hakim, müftü bir asker zabiti ve vücut-ı memlekette dirayetkar ve müstakümül etvar dört nefer” den oluşması saptanan muhasıllık meclislerine sancağın demografik yapısına göre metropolit ve kocabaşlar da girebilecekti¹. “Vücut-ı memlekette dirayetkar ve müstakümül etvar dört neferin” seçimi Türk toplumunun siyasal yaşama katılmasının başlangıcını oluşturmuş ve seçme ve seçilme yeterliliği ile seçim sistemi sorununun gündeme getirmiştir.

Muhasıllık meclislerine aday olabilmek için;

“O idari ünitenin halkından olmak,

En akal, erşedi afif ve eslah olmak,

Umuru devlet ve ahval-ı memlekete vakıf ve aşına bulunmak” gerekiyordu².

Bu niteliğe sahip kişiler mahkemeye baş vurup muhasıllık meclislerine aday olduklarını bildiriyorlardı. Seçim iki aşamada gerçekleşiyordu. Önce her köy halkı bir yerde toplanarak kura ile aralarından beş kişiyi seçip köylerini temsil etmek üzere kazaya gönderiyordu. Kazanın “akıllı, sözden anlar, emlak sahibi” sakinleri de kazalarının nüfusuna göre (50-30-20) temsilciyi kura ile belirliyorlardı. Aynı yöntemle seçilip gelen köy temsilcileriyle kaza temsilcileri bir yerde toplanıyorlardı. Mahkemeye baş vurup muhasıllık meclislerine aday olanlar kura ile bu seçmenlerin önüne çıkarılıyordu. Adayı kabul edenler bir yana kabul etmeyenler öbür yana

¹ Abdurrahman Vefik, *Tekalifi Kanaidi*, c. 2. İstanbul: 1330, s. 9. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: 1991, s. 212 Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: 1985, s. 238.

² Kaynar, a.g.e., s. 254, Abdurrahman Vefik, a.g.e., s. 26.

aynıliyordu. Kabul edenler çoğunlukta ise aday seçimi kazanmış oluyordu. Eşitlik durumunda ise kuraya başvuruluyordu³.

Vergi gelirlerini artırmak amacıyla oluşturulan bu kurumlardan beklenen fayda sağlanamadı. Bu gelirlerde artış olmadığı gibi; yer yer azalmalar da görüldü. Bunun üzerine 1841 yılı sonlarında muhassıllık meclisleri kaldırıldı. Bunların yerine önce *memleket meclisleri* 1849 da da *eyalet meclisleri* oluşturuldu.

Eyalet meclisleri de vali, defterdar, hâkim, müfti gibi devlet memurlarıyla Müslüman halkı temsilen seçilen dört kişiden oluşuyordu. Eyaletin dini durumuna göre Müslüman olmayan halk bulunduğu takdirde onları temsilen de din başkanları bu meclise katılacaklardı⁴.

Bu uygulama ülke yönetiminin vilayet, liva, kaza ve köy şeklinde yeniden örgütlenmesine ve her idari üniteye o idari ünitenin en üst mülki amirinin başkanlığında birer idare meclisinin kurulmasını öngören nizamnamenin hazırlanmasına kadar sürdü. Söz konusu nizamname idare meclislerine seçme ve seçilme haklarını yeni esaslara bağladı ve seçim yöntemini de değiştirdi. Buna göre idare meclislerine aday olabilmek için:

- Osmanlı tebasından olmak;
- Okuma yazma bilmek,
- Otuz yaşını doldurmuş olmak,
- Yılda en az 500 kuruş vergi vermek gerekiyordu⁵.

Vilayet halkından bu nitelikleri taşıyan kişiler arasından aday belirlemek üzere *Meclis-i Tefrik* adıyla yeni bir meclis oluşturuluyordu.

Bu mecliste her idari ünitenin en büyük mülki amiri örneğin vilayette vali - hakim, mektupçu, muhasebeci, Divan-ı Temyiz'in hukukçu üyeleri, müftü ve diğer din başkanları bulunacaktı. Yukarıda belirttiğimiz seçilme koşullarına sahip, halk arasından seçilecek üye sayısının üç katı kadar (6 Müslüm 6 Müslüman olmayan) aday saptayacaktı. Bu adayların isimleri vilayete bağlı liva merkezlerine gönderilecekti. Her liva idare meclisi bu adaylardan istediği iki kişiyi seçip vilayet merkezine bildirecekti. Tüm liva-

³ Kaynar, a.g.e., s. 254-256., Vefik, a.g.e., s. 2629, İber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler*, Ankara: 1974, s. 15.

⁴ Çadırıcı, a.g.e., s. 219.

⁵ Bkz. Ortaylı, a.g.e., s. 70, Çadırıcı, a.g.e., s. 261.

ların seçim sonuçları vilayet merkezine geldikten sonra Meclis-i Tefrik yeniden toplanacak ve her livadan gelen seçim sonuçlarını tek tek inceleyerek en çok oy almış olan 4'ü Müslüman, 4'ü Müslüman olmayanlardan olmak üzere 8 adayı belirleyecek ve valiye sunacaktı. Vali kendine sunulan bu adaylardan 2'si Müslüman, 2'si de Müslüman olmayanlardan olmak üzere 4 aday saptayıp Bab-ı Ali'ye gönderecekti. Bab-ı Ali'nin onaylaması ile vilayet idare meclisine halktan seçilip girecek üyeler belirlenmiş olacaktı⁶.

Ülke yönetiminde çağdaşlaşmaya doğru gidilirken halkın yönetime katılımında gerileme gözükmemektedir. Zira bu yöntemle göre adayın belirlenmesinden adayın seçimine kadar mülki amirlere oldukça geniş yetkiler verilmişti.

İmparatorlukta yapılan reformlar ülkede batı düşüncesine sahip yeni bir aydın sınıf yaratmıştı. Bunlar yapılan reformları yeterli bulmuyorlar siyasi yapının değiştirilmesini mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçilmesini istiyorlardı. Böylece, Osmanlı halkının temsilcileriyle devlet yönetimine katılacağını ülke sorunlarının çözümünün daha da kolaylaşacağını düşünüyorlardı.

1865'te Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni kuran genç idealist aydınlar mutlak yönetimi değiştirmek için örgütlenmeye başladılar. Ancak daha eyleme geçmeden hükümetin haberdar olması üzerine tutuklanmaktan kurtulabilmek için yurt dışına kaçtılar. Özgürlük mücadelelerini Fransa, Londra gibi özgürlüğün yaşandığı Avrupa kentlerinde sürdürdüler. Osmanlı yöneticileri ise, ülkedeki özgürlük hareketini durdurabilmek için her yola başvurdu. Ancak başarılı olamadı. Asker ve sivil aydınlar meşruti sistemi getirebilmek için meşrutiyet karşıtı Abdülaziz'i tahttan indirerek yerine meşrutiyetçi gözüken beşinci Murat'ı geçirdiler (29/30 Mayıs 1876).

Murat, meşrutiyet yanlısı olmasına karşın sağlığı ülkeyi yönetmeye uygun değildi. Nitekim padişah olduktan bir süre sonra hastalığı arttı. Bunun üzerine meşrutiyetçiler veliaht Abdülhamit ile ilişkiye geçtiler ve meşrutiyeti ilan edeceğine dair söz verdiği takdirde onu padişah yapacaklarını belirttiler. Abdülhamit "usuli meşrutiyet ve meşverete mübteni olmayacak bir hükümeti kabul edemeyeceğini"⁷ belirterek meşrutiyetçilerle anlaştı ve Osmanlı tahtına oturdu (31 Ağustos 1876).

⁶ Çadırcı, *a.g.e.*, s. 260.

⁷ Bkz. Bekir Sıtkı Baykal; "93 Meşrutiyeti" *Belleten*, c. 6 (1942), s. 51.

Abdülhamit'in padişah olmasından sonra ülkede meşruti sisteme geçiş çalışmaları yoğunlaştırıldı.

Meşruti düzene geçebilmek için öncelikle devletin dayanacağı temel yapıyı, devlet organları arasındaki ilişkiyi belirleyecek, ülke bireylerinin haklarını yasal güvenceye alacak bir Anayasa'nın hazırlanması ve bu anayasanın öngördüğü ilkelere bağlı bir parlamentonun toplanması gerekiyordu.

Daha Abdülhamit padişah olmadan Mithat Paşa'nın başlattığı Anayasa hazırlama çalışmaları yeni boyutlar kazandı. Zira O Tuna Valiliği sırasında Anayasa ile ilgilenmiş⁸, 1875 yılında İngiltere elçisine ülkenin kurtuluşu için tek çarenin bir millet meclisi oluşturmak⁹ olduğunu söylemiştir⁹. 19 Ramazan 1293 yılında Mithat Paşa başkanlığında Anayasa hazırlamak için bir komisyon kuruldu. İlk toplantısını 24 Eylül 1876'da yapan komisyon, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayandan oluşacak bir Meclis-i Umumi'nin kurulmasını kararlaştırdı¹⁰. Bab-ı Ali de parlamentoya katılacak mebusları saptamak üzere 10 Şevval 1293/28 Ekim 1876 da Meclis-i Mebusan'ın Suret-i İntihabı ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate" yi hazırladı ve valilere gönderdi¹¹. Bu belgedeki adı ile Meclis-i Umumi'ye (parlamentoya) "sınıf-ı ahali tarafından" seçilecek kişilerin aday olabilmesi için;

Osmanlı tebasından olması,

İyi ahlak sahibi olması,

Az çok emlak sahibi olması,

Yirmibeş yaşından küçük olmaması,

Cinayetten, siyasi suçlardan ceza almamış olması.

Devletin resmi dilini bilmesi gerekiyordu¹².

Vilayette bulunan tüm kaza, liva idare meclislerinin üyeleri Meclis-i Mebusan'a seçilecek mebusları saptayacaktı. Vilayetlerden seçilecek Müslüman ve Müslüman olmayan mebus sayısı vali tarafından bir yazı ile mutasarrıflara ve kaymakamlara bildirilecekti. Bu duyumdan sonra kaza,

⁸ Baykal, a.g.m., s. 49.

⁹ Baykal a.g.m.k. s. 49-50.

¹⁰ Stanford J. Show, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çeviren Mehmet Harmanlı) c. 2, İstanbul: 1983, s. 219 Baykal., a.g.m., s. 56.

¹¹ Sarkiz Karakoç, *Tahşiyeli Kavanin*, c. 2 İstanbul: 1341, s. 34 vd.

¹² Karakoç, a.g.e., s. 34.

liva ve vilayet idare meclisi üyeleri ayrı ayrı istedikleri kişilerin isimlerini birer kağıda yazıp zarfa koyacaklar, üstünü mühürleyip kazalarda kaymakamlara, livalarda mutasarrıflara, vilayetlerde valiye teslim edeceklerdi. Kaymakam ve mutasarrıflar kendilerine teslim edilen bu zarfları açmadan valiye göndereceklerdi. Kaza, livaya ve vilayette seçim işi bittikten sonra vali kendisine iletilen kapalı zarfları vilayette bulunan ulema ve dini önderlerden oluşan en az onbeş kişilik bir komisyon ile açacaktı. Her zarfta bulunan isimleri tek tek yazarak en çok adı yazılan kişiler vilayet mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a katılmaya hak kazanmış olacaklardı¹³.

Anayasa komisyonunun hazırladığı ve padişahın da onayından geçen Kanun-ı Esasi 23 Aralık 1876'da büyük bir törenle ilan edildi¹⁴. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda mutlak monarşi sona erdi ve meşrutiyet dönemi başladı.

Kanun-ı Esasi'nin öngördüğü Meclis-i Mebusan için bu talimatname doğrultusunda seçimler yapıldı ve mebuslar İstanbul'a geldiler. 19 Mart 1877'de açılan¹⁵ Meclis-i Mebusan, çalışmalarını 19 Temmuz 1877'de tamamladı.

Meclis-i Mebusan üyelerinin seçimi için gerekli yasanın yapılacağı Talimat-ı Muvakkate'de vurgulanmıştı¹⁶. Ancak Meclis-i Mebusan'ın birinci devresinde seçim yasası yapılmadığı için ikinci devre mebusları da bu belgeye göre saptanacaktır.

Meclis-i Umumi'nin kısa sürede toplanmasını sağlamak için hazırlanan Talimat-ı Muvakkate'nin bazı hükümleri Kanun-ı Esasi'nin bazı maddeleri ile çelişiyordu. Zira Kanun-ı Esasi'nin 65 maddesine göre her elli bin erkek seçmen için bir mebus seçilecekti. Mebus olabilmek için ise 30 yaşını bitirmiş olmak, hiç kimsenin hizmetkârı olmamak, iflas etmiş ise itibarını yeniden kazanmış olmak, yabancı bir devletin tebası olduğunu iddia etmemek, medeni haklarını kaybetmemiş olmak gerekiyordu¹⁷.

¹³ Karakoç, *a.g.e.*, s. 35 Mebusların vilayetlere göre dağılımı için bkz. *a.g.e.*, s. 35-36.

¹⁴ Bkz. *Ceride-i Havadis* 8 Zilhicce 1293; *Sabah*, 9 Zilhicce 1293.

¹⁵ Robert Deveraux, *The First Ottoman Constitutional Period*, Baltimor: 1963, s. 108 vd.

¹⁶ Karakoç, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁷ Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri* (1839-1980), Ankara: 1982, s. 35-36 Sarkiz Karakoç'a göre 1877 yılında Meclis-i Mebusan'a bir seçim yasası sunulmuştur. Bu yasanın uygulanabilmesi için Nahiye yasasının çıkarılması, Nüfus defterlerinin hazırlanması ve bu defterlerin Haziran ayı içinde bitirilerek, Temmuz ayında seçimlere başlanması gerekiyordu. Yasa meclise Haziran ayında geldiği için defterler hazırlanamamıştır.

Bu çelişkiye karşın ikinci yıl yine Talimat-ı Muvakkate'de öngörülen ilkelere göre seçimin yapılması zorunlu oldu¹⁸. 13 Aralık 1877'de çalışmalarına başlayan Meclis-i Mebusan 14 Şubat 1878'de padişah iradesiyle kapatıldı, mebuslar vilayetlerine gönderildi, Anayasa askıya alındı.

Çok büyük amaçlarla açılan parlamentonun çok kısa yaşamı Osmanlı Devleti'nde demokratik kurumların oluşumuna, demokratik açılımlara yol açacak, bireylere özgürlüğün tadını tattıracak bir düzenin kurulmasını engelledi. Bu nedenle de Anayasalı düzen başlangıçta mutlakiyet daha sonra ise istibdat karşıtları için ülke sorunlarını çözecek adeta sihirli bir değnek niteliğine büründürüldü.

İstibdat karşıtları 1889'da örgütlenmeye başladılar. Askeri Tıbbiye'de başlayan bu hareket giderek asker sivil tüm okulları kapsadı. 23 Temmuz 1908'de kansız bir darbe ile istibdat idaresine son verilerek yeniden meşrutî düzene geçildi. Meşrutî düzenin kurulabilmesi için Anayasa'nın uygulamaya konulması ve Meclis-i Mebusan'ın toplanması gerekiyordu. Oysa Birinci Meşrutiyet devrinde Osmanlı parlamentosu seçim yasası üzerinde çalışmasına rağmen bu çalışmayı yasalaştıramamıştı. O nedenle elde bir seçim yasası yoktu. Bu durum, kuşkusuz parlamentonun açılmasını geciktiriyordu. Nitekim hükümet Meclis-i Mebusan'da görüşülen ancak yasalasmayan seçim yasası tasarısını 20 Eylül 1908'de "İntihabı Mebusan Kanun Layihası" adıyla yayınladı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan 1908, 1912, 1914 ve 1919 seçimlerinin dayanağını oluşturan bu belgeyle seçme ve seçilme koşulları yeniden düzenlendi, seçim yöntemine açıklık kazandırıldı. Bu belgeye göre; her elli bin seçmen için bir mebus seçilecekti. Nüfusu elli binden aşağı olan seçim çevreleri elli bin olarak kabul edilecekti. Ellibinden yukarı olan yerlerde ise yüzyirmibeşbine kadar iki yüzyetmişbeşbine kadar olan yerlerden üç, ikiyüzbine kadar olan yerlerden dört mebus seçilecekti. Her sancak bir seçim çevresini oluşturacaktı.

Sancaklardan seçilecek mebus sayısı hükümetin seçim kararı almasından ve bu kararı mülki ve yerel yöneticilere iletmesinden sonra hazırlanacak nüfus defterlerine göre belirlenecekti. Nüfus defterleri mahalle ve köy

Ülkenin savaş içinde olması nedeniyle de Nahiyeler yasası çıkarılamamıştır. Kanun-ı Esasi'nin en büyük eseri olan Meclis-i Umumi'nin açılmasının geciktirilmemesi için Talimat-ı Muvakkate'nin uygulanması zorunlu görülmüştür. bkz. Karakoç a.g.e., s. 60.

¹⁸ Karakoç, a.g.e., s. 60.

düzeyinde hazırlanacaktı. Defterin hazırlanmasına köyün/mahallenin, imamı, papazı, hahamı gibi din başkanları yanında muhtar ve köyün/mahallenin ileri gelenlerinden 2-3 kişi de yardım edecekti. Defterler iki bölümden oluşacak bir bölümüne 25 yaşından küçük diğer bölüme de 25 yaşından büyük erkekler yazılacaktı.

Bu belgeye göre seçmen olabilmek için;

“25 yaşından büyük olmak,

Medeni haklardan yoksun olmamak,

Yabancı bir devletin tebası olmamak ya da böyle bir iddiada bulunmamak,

Birinin hizmetinde olmamak,

İflas etmiş ise itibarını iade etmiş olmak,

Az çok devlete vergi verir olmak,

Bulunduğu yerde bir yıldan beri oturuyor olmak” gerekiyordu.

Seçmen sayısını saptayacak olan nüfus defterleri ikişer adet hazırlanacak, biri mahalle/köyün muhtarında kalacak, diğeri ise kazaya gönderilecekti. Defterin hazırlanması tamamlandıktan sonra Belediye Başkanının emrinde belediye meclisi üyelerinden kazanın büyüklüğüne göre (4-6 kişiden oluşan) bir *Tefiş Heyeti* oluşturulacaktı.

Tefiş heyetleri nüfus defterlerini inceleyip onları halkın kolaylıkla görüp inceleyebileceği yerlere astıracaktı. Basının ve özel görevlendirilmiş kişilerin yardımıyla halkın bu defterleri incelemesi sağlanacaktı. Halkın itirazları alındıktan ve defterlerdeki eksiklikler, yanlışlıklar giderildikten sonra defterlere kesin şekil verilecek daha sonra da sancaktan çıkarılacak mebus sayısı saptanacaktı. Sonuç, basın yoluyla, kaymakam, nahiye müdürleri ve tefiş heyetleri aracılığıyla halka duyurulacaktı.

Seçim iki dereceli olacaktı. Seçmenler önce mebusları seçecek kişileri (müntehibi sanileri-ikinci seçmenleri) seçecek, onlar da mebusları seçecekti. Her beşyüz seçmenin bir ikinci seçmen seçmesi gerekiyordu. Bir nahiye;

250-750 seçmen var ise 1;

750-1250 seçmen var ise 2;

1250-1750 seçmen var ise 3;

1750-2250 seçmen var ise 4 ikinci seçmen seçilecekti.

Nahiyelerdeki seçimlerin kurallara uygun yapılabilmesini sağlamak için Kaza Teftiş Heyeti'nden nahiyele kura ile memur gönderilecekti. Bunlar nahiye giderken arkası teftiş heyetinin mühüriyle mühürlenmiş seçmen sayısı kadar oy pusulasını ve seçim sandığını da yanında götürcekti. Memur nahiye vardığında Nahiye Meclisi Reisi ve üyeleriyle toplanıp geçici bir seçim heyeti oluşturacaktı. Bu heyette imam, papaz, haham gibi din başkanlarıyla muhtar da bulunacaktı. Oluşturulan bu seçim heyeti sandık kurulu olarak görev yapacaktı. Sandık kurulu oy verme işlemini en uzak köyden başlatacak ve günde 300 seçmenin oy vermesini sağlayacak düzeni oluşturacaktı.

Seçmenler nahiyelelerinden çıkacak ikinci seçmen sayısı kadar ismi oy pusulasına yazıp oy sandığına atacaktı. Okuma yazma bilmeyenler ise güvendiği birine istediği isimleri oy pusulasına yazdırabilecekti.

Nahiyedeki oy verme işlemi bittikten sonra sandık açılacak oy kullanan seçmenlerin sayısı ile sandıktan çıkan oy sayısı karşılaştırıldıktan ve gerekli eşitlik sağlandıktan sonra tasnif işine geçilecekti. Her adayın aldığı oy tek tek incelenecek ve ençok oy alanlar ikinci seçmen olarak belirlenecekti. Bunların adına bir mazbata düzenlenecek ve Teftiş Heyeti'ne gönderilecekti. Kaza Teftiş Heyeti bu mazbataları inceledikten sonra, ikinci seçmenliğe seçilenlerin adlarını kaydedecek ve mebus seçiminin nerede ne zaman yapılacağını bildirecek ve seçimde kullanacakları oy pusulalarını verecekti. İkinci seçmenler kendilerine verilen bu oy pusulalarına ya kendi istediği adayların adlarını ya da adaylığını koymuş adayların adlarını yazabilecekti. Okur yazar olmayanlar ise güvendiği birine adayların isimlerini yazdırabilecekti. Oy verme işlemi bittikten sonra ikinci seçmenlerin 8/10'unun hazır olmasıyla sandık açılacak ve mebus adaylarının aldığı oylar saptanacak ve bir tutanakla sancağa bildirilecekti. Mutasarrıflar kazadan gelen seçim sonuçlarını vilayete göndereceklerdi. Vali vilayet idare meclisi ile Teftiş Heyetini toplayıp seçilen mebusları belirleyecekti. Seçimi kazanan adayların adları vilayet gazetesinde yayınlandığı gibi adlarına düzenlenen mazbatalar da Dahiliye Nezareti'ne gönderilecekti. Dahiliye Nezareti bu mazbataları Meclis-i Mebusan'ın toplanmasına kadar bekletecekti¹⁹.

¹⁹ Bkz. *Düster Tertib-i Sani* c. 1 s. 18-37.

1908 yılında yapılan ilk genel ve özgür seçimler bu ilkeler doğrultusunda yapıldı. Ancak bu seçimler Tunaya'nın da vurguladığı gibi "unsurları bir birine pamuk ipliği ile bağlı bir imparatorluk ülkesinde kendilerini azınlık sayan cemaatler ve bunlara hakim unsur sayılan Türkler arasındaki kavgaları"da ateşledi. Rumlar, Bulgarlar, Ermeniler Türklere karşı çeşitli şekillerde eylemler sergilediler. Rumlar, azınlıklar için nisbi temsil yöntemini isterken, Bulgarlar da sahip oldukları ayrıcalıkların korunmasını da direndiler²⁰.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu ilk genel seçimine *İttihat ve Terakki Cemiyeti* dışında *Ahrar Partisi* de katıldı. Ancak seçimi büyük bir çoğunlukla İttihat ve Terakki Cemiyeti adayları kazandı²¹.

Meclis-i Mebusan'ın 17 Aralık 1908'de açılmasından sonra mebuslar arasında hizipleşmeler, gruplaşmalar başladı ve meclis içinde yeni yeni partiler doğdu²². Başlangıçta küçük ve etkisiz olan bu yeni oluşumlar 21 Kasım 1911'de bir araya gelerek *Hürriyet ve İtilaf Fırkası* gibi yeni ve büyük bir partinin çatısı altında toplandılar²³. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda da demokratik düzenlerin vazgeçilmez bir ögesi olan muhalefet partisi doğmuş ve çağdaş demokrasiye doğru bir büyük adım atılmış oldu.

Ülkenin içinde bulunduğu koşullar Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın güçlenmesine olanak veriyordu. Nitekim kuruluşundan çok kısa bir süre sonra İstanbul'da yapılan bir ara seçimi tek bir oy farkıyla Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kazanması İttihat ve Terakkicileri korkuttu²⁴. Bunlar Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın daha kuruluşunu tamamlamadan bir baskın seçimle meclisteki çoğunluklarını sürdürmenin yollarını aramaya koyuldular.

Anayasanın 35. maddesini değiştirerek seçimin yenilenmesini planladılar. Her ne kadar muhalefet bu plana karşı çıktı ise de padişahın yardı-

²⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, c. 3. İstanbul: 1989, s. 162. Sina Akşin, 100 Soruda *İttihat ve Terakki*, İstanbul: 1980, s.

²¹ Bkz. Ahmad Feroz-Dankwart Rustow, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Araştırmaları Dergisi* Sayı 4-5 (1976), s. 245-284.

²² Tunaya *a.g.e.*, c. 1, s. 131 vd.

²³ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Ankara: 1990, s. 45 vd.

²⁴ Tunaya, *a.g.e.*, s. 263-283, Birinci, *a.g.e.*, s. 45 vd.

mıyla Anayasanın 35. maddesini değiştirdiler ve seçime giden yolu açtılar²⁵.

Ülkede yeni bir seçim dönemi başladı. Ancak bu dönemin kendine özgü koşulları vardı. Osmanlı İtalyan Savaşı devam ediyordu. Balkanlarda huzursuzluk giderek artıyordu. İç politikada ki, İttihatçı-İtilafçı cepheleşmesinin boyutları büyümüştü. İktidar ve muhalefet sahip oldukları tüm olanakları seçim meydanlarına sürerek daha çok mebus çıkarabilmek için birbirlerinin adaylarına sözle, yazıyla hatta fiili saldırıda bulunarak henüz seçim olgunluğuna ulaşmamış halkın karşı kamplara ayrılmasına yol açıyor, dolayısıyla da geleceğe kötü bir iz bırakıyordu. 31 Mart isyanı nedeniyle ilan edilen sıkıyönetim de kaldırılmamıştı.

Meşrutiyetin getirdiklerini içlerine sindiremeyen mutlakiyet yanlıları, İttihat ve Terakki'nin merkezîyetçi uygulamalarından kaygı duyan azınlık unsurları Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın etrafında toplanarak, ülkenin çeşitli yerlerinde bu arada da Eskişehir'de de büyük toplumsal olaylar çıkardılar. Eskişehir'de meydana gelen olayları incelemek üzere buraya gelen Tanin Gazetesi muhabiri Ahmet Şerif, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilafı karşılaştırırken; İttihat ve Terakki inkılabı tamamlamak, III. Selim'den beri süregelen çağdaşlaşma düşüncesini çağdaş gereksinimleri de göz önüne alarak sürdürmek isteyen, bu amaca ulaşmak için ülkenin çeşitli yerlerinde kulüpler açıp taraftar toplayan, ülkenin aydınını yanına alan bir güç olarak nitelemekte, Hürriyet ve İtilafı ise; çeşitli değişikliklerle o güne değin varlığını sürdüren 31 Mart isyancılarının kalıntıları, yenileşme ve reformist uygulamalara karşı, bunları ezmeye, boğmaya çalışan meşrutiyet karşıtı Abdülhamitçi parti olarak tanımlamakta ve bu parti üyelerini de en ılımlı yenileşme hareketlerini bile ilgisi olmadığı halde din silahı ile karşılayan, halkın uyanmasıyla düzenlerinin bozulacağından korkan kişiler olarak göstermektedir²⁶.

Gerçekten de İttihat ve Terakki'nin halkçı davranışlarından memnun olmayanlar, görevlerinden alınanlar, dini giysi içinde dolaşmasına rağmen bu görevi yapmayanlar, bunların propagandalarına kanan saf, gerçeği anlayamayacak düzeyde bulunan ve sürekli geçmişte yaşayan beden ve zihnen yaşlı insanlar Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın etkisinde kalarak bu olaylarda potansiyel gücü oluşturmuşlardır.

²⁵ Bkz. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi* 1. Devre 4. İçtima Senesi c. 2. Ankara: 1991, s. 325-510. Birinc, a.g.e., s. 103-104. Recai G. Okandan, *Amme Hukukumuzda İkinci Meşrutiyet Devri*, İstanbul: 1947, s. 94-108.

²⁶ Bkz. *Tanin Gazetesi* 3 Nisan 1912, s. 3.

Meclis-i Mebusan'ın padişah iradesiyle feshedilmesi üzerine Hürriyet ve İtilaf Fırkası seçim çalışmalarını tüm yurt yüzeyinde bu arada Eskişehirde de yoğunlaştırmıştı.

Tanin Gazetesi'nin saptamalarına göre Eskişehir'deki Hürriyet ve İtilaf Fırkası çalışmalarını, Eskişehirin büyük eşraflarından biri olan *Zeytunzadeler* organize ediyordu.

Zeytunzadeler II. Abdülhamit'in despotik yönetimi sırasında kaza idaresini adeta ellerine geçirmişlerdi. Sırtlarını devlete dayadıkları için kısa süre içinde Eskişehir ve çevresinde gerek ekonomik gerekse siyasal bakımdan büyük bir güce ulaşmışlardı. Meşrutiyetin yeniden ilanı üzerine İttihatçılara yanaşarak siyasal ve ekonomik konumlarını korumayı denemişlerse de başarılı olamamışlardı. Zira İttihatçılar bunlara yüz vermemişti. Bunun üzerine Zeytunzadeler İttihatçılara karşı cephe almaya kalkmışlardı. Meşruti sistemin güvencesi altında siyasal partileşme hareketi başlayınca onlar da İttihat ve Terakki karşıtı Hürriyet ve İtilaf Fırkası içinde yer almayı çıkarlarına daha uygun bulmuşlardır.

Zeytunzadelerden Tevfik Bey'in yönlendirmesiyle Eskişehir'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bir şubesi açılmış ve 3-4 bin kişi bu şubeye üye olarak kaydedilmiştir. Tevfik Bey şube başkanlığına ortağı olan Romanya göçmenlerinden *Hacı Veli Efendi*'yi getirerek kendini kamufle etmiştir²⁷.

Hacı Veli Efendi kendi simgesi olan bir sancak yaptırmış ve partinin şube binasına astırmıştır. Kentte olaylar başlayınca Hürriyet ve İtilafçılar halkı bu sancağın altına çağırarak onu adeta başkaldırının bir simgesi olarak kullanmışlardır.

Kent merkezinde parti şubesi açıldıktan sonra siyasal faaliyetler de artmıştır. Zeytunzadeler ekonomik güçlerine dayanarak iş ilişkileriyle Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin üye sayısını artırmaya çalışmışlardır²⁸.

Seçim kararı kente ulaşınca, yöneticiler yürürlükte bulunan seçim yasasına dayanarak, halkın daha kolay oy vermelerini sağlayabilmek için kenti 16 bölgeye ayırdılar ve her bölge için ayrı ayrı sandık kurulları oluşturdular. Oy verme günü olarak da 3 Mart Cumartesi gününü belirlediler. Görevliler 3 Mart günü görev yerine giderek oy verme işlemini başlattılar. Oyların sandığa atılmaya başlamasıyla birlikte bazı seçmenlerde tedirgin-

²⁷ Bkz. Tanin 2, 4 Nisan 1912, s. 1.

²⁸ Tanin 4 Nisan 1912, s. 1.

likler görüldü. “Biz Hacı Veli’nin sancağını tanır onun altında toplanırız” sözleri duyuldu. Kimi yerlerde ise Hürriyet ve İtilafçılar Hacı Veli lehinde gösteri yapmaya kalktılar. Özellikle Yenimahalle’de olaylar büyüdü. Zira buradan iki ikinci seçmen seçilecekti. Seçmenler seçim kurallarını bir kenara iterek kendi istekleri doğrultusunda seçimi yönlendirmeye kalktılar. Bu durum kent yöneticilerini rahatsız etti. Vakit geçirilmeden önlem alındı ve jandarma sokaklarda devriye gezdirildi. Bu önlem olumlu sonuç verdi. Olaylar büyümeden yatıştırıldı ve seçimlerin yapılması sağlandı. İttihat ve Terakkiciler 13. Hürriyet ve İtilafçılar ise 5 (ki bunlardan 2 Rumdu) ikinci seçmen kazandılar²⁹.

Kuşkusuz bu sonuç Hürriyet ve İtilafçılar için büyük bir yenilgiydi. Çünkü onlar Eskişehir seçimleri yanında Kütahya seçimlerini de kazancaklarına inanıyorlardı.

Kaza merkezinde ikinci seçmenlerin seçimi bitmiş olmasına rağmen köylerde henüz seçim başlamamıştı. Bu nedenle Hürriyet ve İtilafçılar seçim meydanlarından tümüyle çekilmediler, aksine bu durumu kendileri için bir avantaj sayarak köylerdeki propaganda çalışmalarına ağırlık verdiler. Zira köylerde oy verme işlemi 10 Mart Cumartesi günü başlayacaktı³⁰.

Kent merkezinde seçimlerin kaybedilmesi kimi köylüler üzerinde etkili oldu. Hürriyet ve İtilafçıların propagandaları karşısında bazı köy halkı “siz güçlü olsaydınız Eskişehir’i kazanırdınız. Merkezde kaybettiniz. Şehirli işin hayırlısını bizden daha iyi bilir. Demek ki siz bizi aldatıyorsunuz, bizi hükümete kırdırmak istiyorsunuz” diyerek onlara karşı çıkmaya başladı. Bu gelişmeler karşısında Hürriyet ve İtilafçılar seçim propagandalarında dini unsurlara daha çok yer vermeye yöneldiler³¹.

Hürriyet ve İtilafçılar bu yarışta da geleneksel doğu toplumlarını eyleme sürüklemekte başvurulan klasik yöntem olan dini kullanıyorlardı³².

²⁹ 1908 Hüdavendigar Salnamesine göre bu sırada Eskişehirin demografik durumu şöyleydi: toplam nüfus: 90880, Müslüman: 84051, Rum: 2303, Ermeni: 3427, Katolik: 407, Protestan: 210, Yabancı: 431, 1914 Nüfus İstatistiğine göre ise: Toplam nüfus: 152726. Müslüman: 140578, Rum: 2613, Ermeni: 8807 Yabancı: 728 bkz. Meir Zamir, “Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919” *Middle Eastern Studies* Vol: 7, Number, 1 Jenuvary 1981, s. 98.

³⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Siyasi Dosya No: 83-2/3 Belge No:7 (BOA-DH-SYS).

³¹ BOA-DH-SYS No: 73, 59.

³² BOA-DH-SYS No: 71, 59.

Jönler olarak adlandırdıkları İttihatçıların, çocuklara şapka giydireceklerini giymeyenleri keseceklerini³³, halkı dinsizleştireceklerini³⁴, ülkeyi düşmana satacaklarını³⁵, Padişah da dahil olmak üzere tüm memurların dinsiz olduğunu iddia ediyorlardı³⁶. Bazı köylerde de köylüyü öğretmenlere karşı kıskırtarak “artık şeriat olacak jönlerin dinsizlerin mekteplerini istemeyiz” şeklinde slogan attıyorlardı³⁷. Köy halkının mezhepsel farklılıklarından yararlanarak kimi köylerde sünnilik-kızılbaşlık çelişkisini derinleştirerek bu insanları birbirlerine karşı kıskırtıyorlardı. Seyyit Battalgazi Tekkesi’nin şeyhi Şükrü Efendi’ye hükümetin 40 sandık tüfek gönderdiğini, onun da bu tüfekleri sünnileri öldürmek için kızılbaş köylerine dağıttığı gibi yalan haberler yayarak halkı hem birbirlerine hem de hükümete karşı kıskırtıyorlardı³⁸. İşte bu ağır tahrikler sonunda Hürriyet ve İtilafçılar bir kısım halkı İttihat ve Terakkiye dolayısıyla devlete karşı isyana hazır bir duruma getirdiler. 31 Mart isyanının yaratıcılarından bazı kişiler de din adamı kılığında bu yörede dolaşarak halkı tahrik ettiler³⁹. Nitekim 10 Mart Cumartesi günü başta Seyitgazi olmak üzere Eskişehir’in birçok yerleşim yerinde çeşitli olaylar çıktı⁴⁰.

SEYİTGAZİ OLAYLARI

Seyitgazi’de yapılacak seçimler için Hakikat Gazetesi baş yazarı Mestan Bey kaza teftiş heyetince görevlendirilmişti. Mestan Bey oy verme merkezi olarak Seyyit Battalgazi Türbesini saptamıştı. Seçim yasaının

³³ BOA-DH-SYS No: 70.

³⁴ BOA-DH-SYS No: 73, 59.

³⁵ BOA-DH-SYS No: 70, 59.

³⁶ BOA-DH—SYS No: 70.

³⁷ y.a.g.b.

³⁸ Tanin Gazetesi, 5. Mart 1912, s. 3.

³⁹ Otuz Bir Mart Olayı için bkz. Sina Akşin *31 Mart Olayı*, İstanbul: 1972.

⁴⁰ Olayların çıkış nedenini Hürriyet ve İtilaf Fırkası Eskişehir şubesi başkanı Hacı Veli Sadrazama gönderdiği 14 Mart tarihli telgrafta şöyle açıklıyordu: İttihat ve Terakki kazada ki ikinci seçmenleri ittihadçı adaylara zorla oy verdirmek için bir takım “kolcu, eşirra, maznun, mahkum, kail ve sabıkalı eşhası” silahlandırarak seçim merkezlerine göndermiştir. Bunlar da halka “hatır ve hayale gelmedik hakarete” bulunmuş, “biçare ahaliyi darp ve cerh” etmiştir. Köylere gönderilen seçim memurları da Kaza Kaymakamı Zekai Bey, Jandarma Kumandanı Nail Bey, Hakikat Gazetesi Başyazarı Mestan Bey ve Biraderi tarafından özel olarak seçilmiş “ücretle tedarik” edilmiş kişilerdir. Olaylar işte bu kişilerin yanlış tavır ve davranışlarıyla beceriksizliklerinden meydana gelmiştir. Mestan ve Hamdi Bey’in görevli oldukları seçim merkezlerinde meydana gelen olaylar bu savı kanıtlar. bkz. BOA-DH-SYS. No: 62, 63.

öngördüğü ilkeler doğrultusunda sandık kurulunu oluşturdu ve 10 Mart Cumartesi günü oy verme işlemini başlattı. Sandığa henüz 5-10 oy atılmıştı ki 31 Mart olayının yaratıcılarından⁴¹ Tatar Hoca Abdurrahman'ın "vurun jönlere, gavurlara, bunlara vurmak her Müslüman için farz-ı ayn dır. Bu din kavgasıdır" diyen sesi duyuldu. Bazı ayetler okuyarak halkta ki heyecanı daha da artırdı. O'nun etkisiyle saf halk günahlarından kurtulabilecekleri kutsal anın geldiğine inanarak silahına sarıldı ve sandık kuruluna karşı saldırıya geçti⁴². Tahsildar Mustafa Efendi ile Jandarma Mustafa Çavuş saldırıya uğradı. Nahiye Müdürü, sandık kurulu üyeleri ile birlikte halkı yatıştırabilmek için emrindeki jandarmalara havaya ateş açtırdı. Bu durum olayları daha da şiddetlendirdi. Halk jandarmaların kasaturalarını aldı ve onları dövdü. Mestan Bey seçimi iptal ettiğini belirterek halktan dağılmalarını istedi. Kızgın halk Mestan Bey'e karşı saldırıya geçti. O da oy verilen odaya kaçarak canını kurtarmaya çalıştı.

İsyancı güçlerin önderlerinden Fakih Süleyman, Karakatip Mehmet Efendi, Tatar Abdurrahman bir yandan saldırıyı yoğunlaştırırken öbür yandan da "bu hükümet dinsizler hükümetidir. Şimdiki memurlar ahaliyi dinsiz yapacak, çocuklara şapka giydirecek, kızılbaşlarla beraber olacaklar" diyerek halkın tepkisini daha da artırmaya, dolayısıyla da eyleme daha büyük bir boyut kazandırmaya gayret ettiler.

Sandık kurulu üyelerini kasdederek bunları öldürmek helaldir deyince çatışmanın boyutları da büyüdü ve çıkan çatışmada beş kişi öldü, birçok insan da yaralandı⁴³. Bunun üzerine halk seçim yerini terkederek sokaklara dağıldı. Kazadan "adliye heyeti" ve doktor geldi. Bir yandan olayların adli yönü araştırılırken diğer yandan da yaralıların tedavisine başlandı⁴⁴.

Bu ortamda canlarını kurtarmak zorunda kalan Nahiye Müdürü ve sandık kurulu üyeleri, Eskişehir'e kaçtılar⁴⁵. Tahriklere kapılan saf halk Seyitgazi'de bulunan 2. Ordu 23. Redif Alayı'nın 4. Taburunun silah de-

⁴¹ Tanin 5 Mart 1912, s. 3 Tutuklular ise; olayların Nahiye Müdürü'nün oy pusulalarını yazdırmak için görevlendirdiği tahsildarın tavırlarından kaynaklandığını iddia ediyorlar. bkz. BOA-DH-SYS. No: 7.

⁴² BOA-DH-SYS. No: 7; Tanin 5 Mart 1912 s. 3.

⁴³ BOA-DH-SYS. No: 7.

⁴⁴ Hürriyet ve İtilafçılarının iddialarına göre ilk soruşturmada halk suçsuz bulunmuş Nahiye Müdürü ile Zaptiye Mustafa Çavuş suçlu bulunmuştur. bkz. BOA-DH-SYS. No: 7.

⁴⁵ Bunlar, Eskişehir'e dönerken Derbent'te karşılaştıkları bir kişiden şüphelenmişler, onun üstünü yanlarındaki jandarmalara aratmışlar ve Fakih Süleyman ve Tatar Abdurrahman tarafından Hacı Veli'ye yazılmış mektup bulmuşlar.

posuna saldırdı. Subayların bilinçli ve kararlı davranışları burada bulunan askeri silah ve cephanenin isyancı güçlerin eline geçmesini önledi. Bu başarısızlık isyancıların moralini bozdu ve onları daha başlangıçta başarısızlığa uğrattığı gibi isyanın yayılmasını da önledi.

Olaylardan haberdar olan Kaymakam, bir yandan yanına aldığı jandarmalarla vakit geçirmeden Seyitgazi'ye giderek hükümet binasına yerleşip zanlıları yakalatmaya çalışırken; diğer yandan da Seyitgazi'de yaşanan olayları bağlı bulunduğu Kütahya Mutasarrıfına o da Hüdavendigar (Bursa) Valisine bildirdi⁴⁶.

ÖZDENK OLAYLARI

Etraftaki birkaç köyle birleştirilen Özdenk bir seçim şubesi yapılmıştı. Seçimlerin düzenli yapılabilmesi için Teftiş Heyeti buraya Süleyman Efendi'yi göndermişti. Süleyman Efendi yanına bir katip ile iki jandarma alarak Özdenk'e gelmişti. Ancak daha köye girer girmez örgütlü bir tepkiyle karşılaştı. Köylüler uzun uzun Süleyman Efendi'nin kimliğini saptamaya çalıştılar. Cumartesi günü dört köyün seçmenleri oylarını verdikten sonra seçim sandığının kilitlenerek Özdenk Köyü'nün oylarını ertesi günü vermesi kararlaştırıldı. Kilitli sandığın anahtarlarından birinin Süleyman Efendi'de diğerinin ise ihtiyar heyetinde bulunması ve sandığın köyde en güvenli yer olarak görülen camiye konulması saptandı. Dereköylü Hacı Emin bu karara itiraz etti ve sandığın kendilerinde kalmasını istedi. Bu tartışma sırasında görevli Jandarma Hacı Emin'i dışarı çıkardı. O da daha önceden hazırlanmış olan halkı sandık kuruluna karşı saldırıya geçirdi. Böylece taşlı sopalı saldırı başladı. Seçim memuru ve sandık kurulu üyeleri tehdit edildi. Jandarmaların silahları alındı. İsyancılar seçim sandığını yerine koyarak seçime devam ettiler ve 261 oyla Dereköylü Hacı Emin'in seçimi kazanmasını sağladılar.

Seçim bitince Süleyman Efendi köylülerden izin isteyerek köyden ayrılmak istedi. Ancak köylüler "biz hükümet memurlarına hürmet ederiz, onları yaya göndermeyiz" diyerek araba istediklerini o gelinceye değin beklemelerini söylediler. Bu sırada Süleyman Efendi köylülerden jandarmaların silahlarını geri vermelerini istedi. Bunun üzerine köylüler, Süleyman Efendi'den "seçimin yasalara uygun bir şekilde yapıldığını jandarmanın teşhiri silah etmesi üzerine halkın saldırıya geçtiğini" belirten bir yazı vermesini istediler. Süleyman Efendi'nin bu isteğe karşı çıkması üzerine, is-

⁴⁶ BOA-DH-SYS. No: 7, 69.

yancı köylüler Süleyman Efendi'yi tehdit ettiler. Hem canını hem de jandarmaların silahlarını alabilmek için Süleyman Efendi köylülerin istediği belgeyi verdi⁴⁷.

TANDIR OLAYLARI

Tandır ve çevresindeki köylerin seçimlerinin düzenli yapılmasını sağlamak üzere Şakir Bey görevlendirilmişti. Şakir Bey de diğer köylerde olduğu gibi Tandır'da da Cumartesi günü oy verme işlemini başlattı. Bir yandan kimi köylüler oylarını kullanırken öte yandan da bazı köylülerin taşlı ve sopalı bir şekilde etrafta toplanmaya başladıkları görüldü. Koca Ali, Kara Hasan, Hafız İbrahimoglu Ahmed, İmam Hafız İbrahim, Çay köylü Hafız Hüsnü, İsa'nın oğlu Koca Mustafa gibi kışkırtıcılar sandık kurulunu göstererek "bunlar gavurdur, sizde mi gavur olacaksınız? Bunlar şapka giydirecekler" diyerek köy halkını tahrik ettiler. Bunun üzerine halk "biri jönlere diğeri şeriata ait olmak üzere" iki sandık konulmasını istedi. Heyeti Teftişye'nin mühürüyle mühürlenmiş oy pusulalarını da "bunlar jönlerin kağıdı. Bunlara yazınca jönlere oy vermiş oluruz" diyerek reddettiler. Ortamın gerginleşmesi üzerine Tandır'da seçimlere ara verildi⁴⁸.

TAŞKÖPRÜ OLAYLARI

Taşköprü, Sulukağaç, Kavacık, Yarımcı ve Bozdağ köylerinin seçimlerinin yasalara uygun bir şekilde geçmesini sağlamak üzere Teftiş Heyeti Hacı Ahmet Efendi'yi görevlendirmişti.

Hacı Ahmet Efendi Cuma günü Taşköprü'ye giderek görevine başladı. Oy pusulalarını seçmenlere dağıttı. En uzak köy olan Kavacık köylüleri oy pusulalarına adayların adlarını yazmak üzere dışarı çıktılar. Kavacık'tan Bakkal Halim, Hacı Said, Muhtar Zekeriya, askerden henüz yeni gelmiş resmi giysilerini bile çıkarmamış yetim Mehmet "bu pusuladaki mühür İttihad ve Terakki'nin yani gavur mührüdür. Bunlara sakın reylerinizi yazmayınız" diyerek halkı tahrik ederek olayları başlattılar. Hacı Ahmet Efendi ve Jandarmalar halkı yatıştırmak için büyük bir çaba gösterdilerse de başarılı olamadılar. Kandırılmış halk "kağıtların eczalı, sandıkların elektrikli" olduğunu, onların Ahmet yazmalarına karşılık sandıktan Mehmet çıkacağı gibi aklın alamayacağı iddialarla olayları büyüttüler. Hacı Ahmet Efendi sandığı açarak içinde hiçbir şey olmadığını halka gösterdi

⁴⁷ Tanin, 5 Nisan 1912, s. 2.

⁴⁸ Tanin, 6 Nisan 1912, s. 3.

ve oy verme işlemini başlattı. Halk oy pusulaları yerine mühürsüz adi kağıtları kullanmaya kalktı. Bu durum tartışmalara yol açtı. Yarımca köylü Karakeçili Aşireti'nden Hacı Hüseyin "bize zorla seçim yaptırıyorlar" diyerek halkı direnişe çağırdı. Taşköprülü Çerkez Kel Şakir, eski muhtar ve oğlu, tütün kaçakçısı Koca İsmail, Kıyıcıoğlu Süleyman, yetim Mehmet ve bakkal Halim vs sandık kurulunun bulunduğu odaya girerek "gavur" olarak nitelendirdikleri sandık kurulu üyelerine saldırdılar. Odada bulunan çerkez Hasan Bey ve Hasan Çavuş sandık kurulunun canlarını kurtardı. Halk okulun salonuna girerek kendi isteğine göre oylarını kullandı. Seçim mazbatasını da istedikleri gibi düzenlediler. Böylece Taşköprü'de de yasalara uygun seçim yapılamadı⁴⁹.

KIRKA OLAYLARI

Kırka ve on üç köy bir sandık kuruluna bağlanmıştı. Buradaki seçimlerin düzenli yapılmasını sağlamak üzere Teftiş Heyeti, Artin Efendi'yi seçim memuru olarak görevlendirmişti. O da Mestan Bey'in kardeşi Hamdi Bey'i kâtip olarak yanına almıştı.

Seçimler sırasında Kırka'da olaylar çıkacağı konusunda kaza merkezine bazı duyurular ulaşmış ve jandarma mülazımı Abdullah Efendi'yle birkaç er Kırka'ya gönderilmişti.

Karakeçili Aşireti'nden Etem Bey halkı kıskırtıyordu. Hamdi Bey seçmenlerin olay çıkarmasını önleyebilmek için seçim yasaasının ilgili hükümlerini okumaya başladı. Bu sırada kazadan gönderilen askerler de köye ulaşmışlardı. Askerin geldiğini gören halk görevlilere saldırdı. Jandarmaların silahlarını aldılar. Bir jandarmanın hem kendisini hem de hayvanını yaraladılar. Hamdi Bey bu sırada kaçıp bir samanlığa saklanmak zorunda kaldı. Gözü dönmüş Hürriyet ve İtilaf Fırkası militanları Mülazım Abdullah Efendi'yi hazırola geçirip dövdüler psikolojik işkenceye tabi tutarak birkaç kez kelime-i şهادet getirttiler. Diledikleri gibi oylarını kullandılar ve seçim sandığını törenle Eskişehir'e getirmeye kalktılar⁵⁰.

Bir grup isyancı seçim sandığını, Eskişehir'e taşıırken onlardan ayrılan bir başka grup da Kızılınler'e giderek oradaki isyancılara yardım etti⁵¹.

⁴⁹ Tanin, 6 Nisan 1912, s. 3.

⁵⁰ Tanin, 29 Mart 1912, s. 3.

⁵¹ Tanin, 29 Mart 1912 s. 3, Kırka olaylarını yaratanların Karacaşehir'den Hacı Bekir, Ethem, Aşin köyünden Hafız Mahmut, Karaatakl Köyünden Hacı Beslan Koca Mahmut ve Oğlu Selim olduğu saptanmıştır. bkz. BOA-DH-SYS, No: 72, 73. Tanine göre ise Kırka Olaylarının arkasında Zeytunzadeler vardır. bkz. Tanin 4 Mart 1912, s. 1.

KIZILINLER OLAYI

Kızılınler ve altı köy birleştirilerek bir sandık kuruluna bağlanmış ve seçim memuru olarak da Raif Bey atanmıştı.

Cumartesi günü oy verme işlemleri başladığı sırada Uluçayır köylüleri “bizim emin olduğumuz köylülerimiz resmi heyette bulunacak ve pusulaları yazacak bizim istediğimiz adamlar çıkacak” diye gürültü yaptılar. Me murlar halkı yatıştırmak istedi ise de sonuç değişmedi. Kırka’dan gelen kişiler de etkisiyle olaylar büyüdü ve isyancılar kendi isteklerine göre seçimi yaptılar⁵².

BARDAKÇI OLAYLARI

Bardakçı’nın seçim işlerinden Arif Bey sorumluydu. O Bardakçı’ya vardığında köylüler “ne seçim isteriz ne mebus ne de sandık. Hoca Abdurrahman Efendi’ye mazbata veriniz İstanbul’a gitsin, hukukumuzu muhafaza etsin. Geçen defa bize bir kağıt mühürlettiniz, Sultan Hamid’i tahtan indirdiniz. Bu defa kağıtları mühürletip dinimizi alacaksınız. Sultan Hamid’in nesi vardı” diyerek seçime karşı çıktılar. Sandık kuruluna saldırdılar, kapıları, pencereleri kırdılar, jandarmaların silahlarını aldılar. Bu eylemin “bir din kavgası” olduğunu “bir jön öldürmenin yüz gavur öldürmeden daha sevap” olacağını söyleyerek halkı tahrik ettiler. Görevlilerden birine otuz kez kelime-i şehadet getirterek psikolojik işkence yapan isyancılar Bardakçı’da da yasaların öngördüğü şekilde seçimlerin yapılmasını engellediler⁵³.

KÜMBET OLAYLARI

Kümbet ve çevresindeki on köy bir sandık kuruluna bağlanmıştı. Buradaki görevli ise Bahaaddin Efendi idi. Kümbet, Karaviran ve Yapıldak hükümete karşıtlık bakımından ön sırada bulunan köylerdi. Bahattin Efendi Cuma günü Kümbet’e ulaştı. İhtiyar Heyetinden Hacı Ömer ile Yapıldak Köyünden Ali Çavuş’un Hürriyet ve İtilaf Fırkası adına aday olduklarını, bunların arkası Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın mühürüyle mühürlenmiş oy pusulalarını seçmenlere dağıttığını belirledi.

Cumartesi günü oy verme işlemi başladığında seçmenler arkası Teftiş Heyeti’nin mührüyle mühürlenmiş oy pusulalarını “bu İttihad ve Terakki’nin mührüdür, bunlara oylarımızı yazamayız” diyerek almadılar. Tepki-

⁵² Tanin, 6 Nisan 1912, s. 3.

⁵³ Tanin 29 Mart 1912, s. 9. Nisan 1912, s. 3.

li seçmenler mazbata yapılarak oyların oraya yazılmasını istediler. Görevliler halkın bu tavrının seçim yasasını bilmediklerinden kaynaklandığını düşünerek yasanın ilgili maddelerini okuyarak halkı yatıştırmaya çalıştılar. Bu sırada Ayı Mehmet'in "bu kağıtları bize yazdıracaklar sonra Eskişehir'de istedikleri mührü basıp İttihad ve Terakki'ye verecekler. Bizi Jön, gavur yapacaklar" diyen sesi duyuldu. Bahaaddin Bey, Mehmet'i ayıplarak yaptığıının kışkırtıcılık olduğunu söyledi ise de olayların çıkmasını engelleyemedi. Zira seçimlerden bir süre önce kendilerini koyun tüccarı olarak tanıtan ve Kütahya'dan geldiklerini söyleyen iki kişi bu köylerde İttihat ve Terakki'yi eleştirici çalışmalarda bulunmuştu. Bu çalışmalar sırasında birhayli de para harcayan bu kişiler kuşkusuz İttihad ve Terakki karşıtı olarak bilinen Kümbet, Karaviran ve Yapıldak köylülerindeki tepkiyi daha da artırmışlardır.

Bu üç köyün seçmenlerinin tavrı karşısında düzenli bir oyverme ortamı sağlanamamıştır. Bunun üzerine bazı köyün seçmenleri sandık kuruluna baş vurarak "yasalar çerçevesinde oy vermeye hazır olduklarını ancak Kümbet, Karaviran ve Yapıldak köylülerince tehdit edildiklerini, kendilerini güven içinde görmediklerini" belirterek oylarını kullanmadan köylere dönmüşlerdir. Seçime uygun bir ortamın kalmadığını gören seçim görevlileri de Kümbet'ten ayrılmak zorunda kalmıştır, böylece burada da seçim yapılamamıştır⁵⁴.

Eskişehir Kaymakamı Zekai Bey Seyitgazi'de meydana gelen olayları öğrenince bir yandan yanına aldığı bir miktar jandarma ile olay yerine gitmiş⁵⁵; diğer yandan da hiyerarşik sıra içinde olayı üst makamlara duyurmuştur⁵⁶.

Hüdavendigar (Bursa) valisi kaymakamın anlattıklarının doğru olup olmadığını saptamak ve olayları yerinde incelemek üzere Kütahya Mutasarrıfını Eskişehir'e göndermiştir. Eskişehir'deki gelişmeleri Dahiliye Nazırına da aktaran Vali; olayların bastırılabilmesi için kaymakamca istenilen bir bölük nizamiye askerinin vakit geçirilmeden Eskişehir'e gönderilmesini belirtmiştir⁵⁷.

⁵⁴ Y.a.g.y.

⁵⁵ BOA-DH-SYS, No: 6, 7.

⁵⁶ BOA-DH-SYS, No: 69.

⁵⁷ BOA-DH-SYS, No. 69.

Dahiliye Nazırı valinin bu isteğini Harbiye Nazırı ile görüşmüştür. Gelişmeleri dikkatle izlemeye alan Hükümet üyeleri kendilerine ulaşan bilgileri değerlendirerek Eskişehir'deki olayların son derece ciddi nitelikte olduğunu anlamış olacak ki valinin isteğini kabul ederek Eskişehir'e asker gönderilmesini uygun bulmuştur⁵⁸.

Dahiliye Nazırı 11 Mart 1328/1912'de Eskişehir Kaymakamlığına yazdığı bir telgrafta "Dersaadet'ten bir bölük askerin sevk edildiğini" gerekirse daha fazla askerin de gönderilebileceğini belirterek alınmış ve alınacak önlemlerin kendisine bildirilmesini istemiştir⁵⁹.

Eskişehir'de bulunan jandarma İstanbul'dan gelen Nizamiye askeri ile birleştirilerek olay çıkaran köylere gönderilmiştir. Böylece seçimler bahane edilerek yakılmaya çalışılan irtica ateşinin Eskişehir'in dışına taşması önlenmiş, suçlular birer ikiye yakalanmaya başlanmıştır. Yakalananlar arasında Derici Hacı Veli, Kayınbiraderi Karakatip, Fakih Süleyman ve Tatar Abdurahman gibi lider kişiler de vardı⁶⁰. Askerin silahını alan, halkı seçim memurlarına karşı kışkırtan ikinci derecede suçlu görülen bazı kişiler de gözaltına alınmıştır⁶¹. Kırka Olaylarını yaratanların baş sorumlusu olarak belirlenen Karacaşehir'li Hacı Bekir, Ethem, Hafız Mehmet, Hacı Beslan, Koca Mehmet ve Oğlu Selim ise ilk günlerde yakalanamamıştır. Yakalanamayan kişilerin suç kanıtlarını yok etmelerini önlemek için evlerinin aranması ve sürekli gözetim altında tutulması kararlaştırılmıştır⁶². Ayrıca bu kişileri yakalamak için 40 Nizamiye, 10 Jandarmadan oluşan bir birlik oluşturulmuştur⁶³.

Olayların kontrol altına alınması ve suçluların tutuklanması üzerine Hacı Veli siyasal kimliğini ortaya koyarak Sadrazam ve Dahiliye Nazırı nezdinde girişimde bulunarak hem kendini hem de arkadaşlarını kurtarmaya çalışmıştır. Zira Hacı Veliye göre Eskişehir'de meydana gelen olaylar siyasal nitelik taşımıyordu. Oy verme sırasında meydana gelmiş sıra-

⁵⁸ Hükümetin adeta yarı resmi yayın organı niteliğini taşıyan Tanin Gazetesi "İstihbarat Kaleminden Vuku Bulan Tebligat" adıyla bir duyuru yayınlayarak Eskişehir'deki olayların siyasal nitelik taşıdığı ve arkasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bulunduğunu açıklamıştır. bkz. BOA-DH-SYS, No: 62.

⁵⁹ BOA-DH-SYS, No: 74/1.

⁶⁰ Bkz. BOA-DH-SYS, No: 52.

⁶¹ BOA-DH-SYS, No: 49 Hürriyet ve İtilafçılar yakalananların Seyitgazi eşrafından olduğunu ve işkenceye tabi tutulduklarını iddia etmektedir. bkz. BOA-DH-SYS, No. 6.

⁶² BOA-DH-SYS, No: 60, 58/1.

⁶³ BOA-DH.SYS. No: 60.

dan bir olaydı. Bunun da sorumlusu İtilafçılar değil İttihatçılardı. Halk, İttihatçıların kendi adaylarını seçtirme isteğine karşı çıkmıştır. Böylece onlar Anayasanın kendilerine tanıdığı hakları kullanarak seçime müdahaleyi önlemişlerdir. Yöneticiler kendi beceriksizliklerini örtmek için suçu Hürriyet ve İtilafçılara atmışlardır⁶⁴. Suçsuz yere birçok insan tutuklanmış ve jandarma kumandanının emriyle işkenceye tabi tutulmuştur⁶⁵.

Seyitgazi olayları Eskişehir'de duyulunca, Kaza yargı organı olaya el koymuş ve adli soruşturmayı başlatmıştı. Ancak bu sırada yargı görevlilerinden bazılarının olay çıkaran kişilerle işbirliği içinde olduğu iddiaları vardı. Bu iddialar kuşkusuz olayların gerisinde bulunan güçlerin ortaya çıkarılmasını engelleyeceği endişesini yaratıyordu⁶⁶. Bu nedenle Kaymakam Zekai Bey olayların derinliğine incelenerek siyasal boyutunun saptanabilmesi ve arkasında ki güçlerin ortaya çıkarılabilmesi için suçluların Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanmasını istemiştir⁶⁷.

Hükümet elde edilen bilgi ve bulguları inceledikten sonra Kaymakamın isteğini yerinde bulmuş ve suçluların Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanmasını kararlaştırmıştır⁶⁸. Adli makamlarca yapılan soruşturmalarda elde edilen bilgi ve bulguların da Divan-ı Harb-i Örfi'ye aktarılmasını istemiştir. Yakalanan kişiler trenle asker denetiminde İstanbul'a gönderilmiştir⁶⁹.

31 Mart olayından ders alan hükümet bu irticai olayı yerinde incelemek üzere Divan-ı Harb-i Örfi Heyet-i Tahkikiyesi adıyla bir inceleme heyeti oluşturup Eskişehir'e gönderirken⁷⁰; Ankara, Konya, Sivas, Hüdavendigâr, Kastamonu Vilayetleriyle, Karesi ve Bolu Mutasarrıflıklarına da şu genelgeyi göndererek irticai olaylar karşısında dikkatli olunmasını istemiştir.

"Eskişehir mülhakatından Seyitgazi Karyesi'nden bazı ahali biz hürriyete değil şeriata oy vereceğiz diyerek intihab sebebiyle giden heyetlere müsellahan hucum ve bazı jandarmaların silahlarını ahz teşebbüsünde

⁶⁴ Bkz. BOA-DH-SYS, No: 62, 63, 56.

⁶⁵ BOA-DH-SYS, No: 55 Suçluların iddialarına göre Kaymakam işkenceye uğrayanların yaralarının berelerinin geçmesi için 15 gün Seyitgazi'de, 20 günden fazla da Eskişehir'de tutmuştur. bkz. BOA-DH-SYS, No: 6.

⁶⁶ BOA-DH-SYS, No: 41.

⁶⁷ BOA-DH-SYS, No: 70.

⁶⁸ BOA-DH-SYS, No: 45/1.

⁶⁹ BOA-DH-SYS, No: 52.

⁷⁰ Bu heyet 7 Haziran 1328'e kadar Eskişehir'de kalmıştır. BOA-DH-SYS, No: 25, 24.

bulunmuşlardır. Bu hareketin irtica maksadıyla telkin edilmiş olduğu tarz-ı cereyanından anlaşılmış ve hükümetin hal-i harbde bulunduğu bir sırada dahilen bir karışıklığa mucib olabilecek hareket ve telkinata karşı berveçhi müsamahakar olunamayacağı tabii olup, Dersaadetteki Divan-ı Harb-i Örfi dahi esasen men'i irtica için müteşekkil ve bu maksada mebni elyeym baki bulunmasına binaen, ahaliye bu yolda irticakerane telkin edenlerin veya bu fikir ile teşvikatta bulunanların derhal Dersaadet Divan-ı Harb-i Örfisi'ne sevk edilmeleri lazım gelir⁷¹."

Hükümetin bu duyarlı davranışı başta Eskişehir olmak üzere ülkenin birçok yerinde meşrutiyet karşıtlarınca çıkarılmaya çalışılan gerici ayaklanmaların meşruti sistemi tehdit edici boyutlara ulaşmasını önlemiştir. Yapılamayan yapıldığı halde kurallara uymayan seçimler yinelenmiş 13 Mart 1328'de ikinci seçmenlerin, 30 Mart 1328'de de mebusların seçimi tamamlanarak Abdullah Azmi Efendi'yle, Cemal Bey'in 47; Nail Bey'in 45; Sadık Efendi'nin de 42 oy aldığı saptanmıştır⁷².

Tarihimize "sopalı seçim" olarak geçen 1912 seçimleri dolayısıyla yurt yüzeyinde meydana gelen olaylar küçümsenecek boyutta gözükmüyor. Eskişehir'deki olayların baş sorumlusu olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası Eskişehir Şubesi Başkanı Hacı Veli Anayasa ve Meşruti sisteme bağlı olduklarını, meşruti sistemin korunmasına büyük önem verdiklerini, seçimlerde anayasanın siyasal parti olarak kendilerine tanıdığı hakları kullandıklarını, seçimin serbestliği ilkesini zedelemek isteyenlere karşı çıktıklarını iddia ederek olayların gerisindeki irticai düşüncüyü gizlemeye çalışmış ise de başaramamıştır⁷³. Hükümetin olayları seçim olayının ilerisinde siyasal boyutta ele alması yerinde bir hareket olmuş, böylece ülke yeni bir 31 Mart olayından kurtulmuştur.

⁷¹ Bkz. BOA-DH-SYS, No: 66/1.

⁷² Bkz. Tanin, 13 Nisan 1912, s. 4.

⁷³ BOA-DH-SYS No: 15, 20 Mütareke döneminde yapılan 1919 seçimlerinde Eskişehir'den mebus seçilen Hacı Veli Meclis-i Mebusan'a katılmış ve Dilekçe komisyonuna üye seçilmiştir. (bkz. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi 4. Dönem. s. 82) 11 Mart'a kadar görev yaptığı saptadığımız Hacı Veli daha sonra tutuklanmıştır. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da çalışmalarına başlayınca İstanbul'un işgali üzerine tutuklanıp Malta'ya gönderilen mebusların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üyesi sayılmaları kararlaştırılmıştı. Amasya mebusu Ömer Lütfi Bey 18 Ağustos 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına başvurarak Hacı Veli Efendi'nin de Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi sayılmasını istemiş (bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* c.4 3.b, Ankara: 1981, s. 513) ve 6 Ekim 1920'de Hacı Veli'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olması kabul edilmiştir. (bkz. a.g.e.,

Meşrutiyetin getirdiği özgürlüklerin bilincine varamayan, sürekli geçmişte yaşayan bazı insanların saf, temiz fakat bilinçsiz halkı, dinsel sloganlarla devlete karşı kışkırtma eyleminin bitmediği; meşruti sistemi getirenlerin getirdikleri sistemi korumak zorunda oldukları bu seçimler dolayısıyla yalın bir şekilde ortaya çıkmıştır. Zira gelişmemiş ve oyun bilincine ulaşmamış toplumlarda dini kullanarak siyasal iktidara doğru yürümenin, boyutları önceden saptanamayacak olaylara yol açabileceğini; 1912 seçimleri adeta belgelemiştir.

---

s. 549) Büyük Millet Meclisi'ne Adana mebusu olarak katılmış olan Damar Arıkoğlu Hacı Veli'ye geçmişteki eylemlerinin nedenlerini sorduğunda O "ne bileyim evlat din elden gidiyor diye hocalar beni yeminle aldattılar. Bildiğiniz hareketi yaptım. Sonradan kandırıldığımı anladım, pişman oldum ise de iş iştten geçmişti. Dikkat ederseniz mecliste hocalarla hiç konuşmam ve ahbablığım da yoktur. Tanrı kusurumu affetsin günahımı ödemek üzere Mustafa Kemal'in bayrağı altına ilk koşanlardanım" yanıtını vererek suçunu ikrar etmiştir (bkz. Damar Arıkoğlu, *Millî Mücadele Hatıralarım*, İstanbul: 1961, s. 89).

[illegible]

Ihsan Güneş

TELEGRAMME

کترافنامه

دولت علیہ عثمانیہ تلتراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلتراف مصلحتات دولتی مسئولیت قبول نہ کرتی
(نمبر ۱۶)

Retransmission ou Expédition				RECEPTION			
سرق نومبروس N° d'expédi.	کشیہ اولتان مرکز transmis à	Date	مأمور امضای Signature de l'employé	مأمور امضای Signature de l'employé	Date	واسطہ مرکزی Reçu de	سرق نومبروس N° d'ordre
		ساعت: _____ H. _____ M. _____			ساعت: _____ H. _____ M. _____		

De _____ Pour _____ موزی _____

V° _____ Mots _____ Date _____ H. _____ ساعت _____
M. _____ دقیقه _____ کتب _____

Voie _____ Indic. Eventuelles _____ عتدہ _____

تو دیم قلمی تحقیقات اینبار ایدیلور ایستقار فاشقاج و تاجیه میریتله حیاچانه
طام و تکلیف لری بالبدالقی میلاته حقیقتیه پیشه شوقیم اکیشری عدلیه سیدنا غیر نفوذ
ایدرک لیکیم براسیه مجوره و قانونیه یوهه ایلیمه اورا قاریجری بروکجه کوتدر لری آباریم
مستحانه لری سور تکیست استانیولر کیدر ماحکله یکنه قناعت ایجه رسد برورک بولاندی آیم
بی علاجل اولور بولیم عده قانونی قی آرا مقدره و انجیر ملک اوزره صول بلانلی ایله ایدرک بروک
بوراج آلفه ساعتمک بریولر نانه پاره ستمه مخفاه لری زلر و احقانه عده ایچونه ارا
ایده جاکتمه مقنونه عهیم مشاهد لری اولور فصل کینه مرحمت بیورلر مانا مکه اکیشری
لوا دریم ستمه تشکیل بر عدلیه محاکم و ارادر اورا قاریجری اورا اعلایه کیمیل
بیطرفانه دعا دلانه تحقیقاتیم اصل ستمه قوما بیور مکتبی یوزده متعاده اتمالیک
منصوریتند و قایست استقام ایله رفقا عهیم
۱۱

ایسکیل بیولیم عیالیه صحره محلی احمد سیتا زیدیه قوه قایت محمد

محلی مدنی محمود انصاف دامادی کلین محلی سلامت قه سیمیه

اگرچه قصبه سده دایان کمره اوله دوشو دایه اتی به اختلاف فرقه س طرفه اکرینده دینود
اگرچه قصبه سده دایان کمره اوله دوشو دایه اتی به اختلاف فرقه س طرفه اکرینده دینود

بیتند که جلیسہ کی مقرراتہ علمی ادبیہ اشرف رسی حاجی دینک سنی
المتہ کھوہ ادبیہ دینک کی افلاک اور امہ تحقیق سید اولیاء کی مقبلہ و قبلہ و
جہت علیہ نوریہ فتنہ ایہہ بد فرقتہ نک کو بدوہ کی بدوہ غلغلہ الی کسی دیاسی اور
یعنی دینک و شریفی آتہ اہلک ایہہ کھیتہ ماسد لری بدوہ کدہ ال کو جلی خدیج
و ایچہ یہ فتنہ و ریش اولیہ کدہ اولیہ کدہ الی کدہ فرشتہ کی کدہ کدہ
خدا جلی کوی طرفہ و دفعہ بدوہ بخا دینک آتہ ایہہ ایہہ شریعت اولیہ کدہ و دینک
اندک ملک ایہہ کدہ کی سوزی سوزی کدہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ
ندوہ کدہ فتنہ و ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ
بیتہ کدہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ
سزا دینک بدوہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ
ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ
حکیت دینک ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ
پچا و کدہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ
تدوہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ
معاذہ نالی ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ
یافتی مہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ
ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ
قصہ مہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ ایہہ

İhsan Güneş

TELEGRAMME

تلفز اقسامه

دولت علیہ عثمانیہ تتغراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

تولت تلغراف معاملاتدن دولای مسئولیت قبول افر
[۱۷۰۶]

Retransmission ou Expédition			RECEPTION		
شماره فرستادن No d'expédition	تاریخ Date	امضاء Signature de l'employé	شماره فرستادن No d'ordre	تاریخ Date	امضاء Signature de l'employé
1000	10/10/10	[Signature]	1000	10/10/10	[Signature]

De _____ Pour _____ موردي **اسم المورد**
 N° _____ Mots _____ Date _____ H. _____ ساعت **تاريخ**
 M. _____ دقيقة **نومرو**
 Vite _____ Indic. Eventuelles **اشارات**

مفتی محمد رفیع

[illegible]

İhsan Güneş

TELEGRAMME

تلفزافنامہ

دولت علیہ عثمانیہ تلغراف ادارہ سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

حکومت تلنگراہی معاملہ لاتین دولای مسئولیت قبول ہائے

[۱۷۰]

[illegible]

De _____ Pour _____ موردي غرضي

N° _____ Mots _____ Date _____ ساعت و دقیقه تاریخ کثرت - قلوب

Voie _____ Indir. Erentuelles اشارت عمدله طریق

[illegible]

TELEGRAMME

تلفرافنامه

دولت علیه عثمانیه تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفراف مسئولیت قبولی نمی نماید

[۱۹۰۹]

Retransmission ou Expédition			RECEPTION				
سوق نومروس No d'expédition	کشیده اولان transmis à	Date	مأمور امضای Signature de l'employé	مأمور امضای Signature de l'employé	Date	وسطه مرکزی Reçu de	سره نومروس No d'ordre
		۱۵ H. M.			۱۵ H. M.		

Da _____ Pour _____ مودی _____

N° _____ Mots _____ Date _____ H. _____ M. _____

Voie _____ Indic. Eventuelles _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Ihsan Güneş

TELEGRAMME

تلفرافنامه

دولت علیه تخانیه اتتراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفرافی مملکتی هیچ مسئولیت قبول نمائند
[نموده]

Retransmission ou Expédition			RECEPTION		
No d'expédit.	گنجینه اتتراف transmis à	Date	مأمور امدادی Signature de l'employé	مأمور امدادی Signature de l'employé	Date
110		11/11/1300			11/11/1300

De: ... Pour: ...
N°: ... Mois: ... Date: ...
Voie: ...

دقیقه سه صد و بیست و نه
ایکصد و ده مکانه اینجا طایفه یونانی اکتوبر انحصار اتمیم خبر در دست
درستید در بعضی مکان و در فائده باری عیالتم و سید غازی و قه کانیه محمد
و فقیه سلیمان و سلطان عبدالرحمن خلیفه در بونکنی نرفتند ادله و تحقیق در سلیم
بلکه بونکنی جری به نفاق قطع رسیده و اتمام ایستادگی در عفاف و جسد
کوچک یونانیه غیر در دست آنکه اتمام ادله و جسد موقوفه
کتابخانه موقوفه

TELEGRAMME

تلفرافنامه

دولت علیہ عثمانیہ تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'Etat n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفراف ممالک عثمانیہ دولتی مسئولیت قبول نہ کرتی ہے

Retransmission ou Expédition			RECEPTION		
نمبر ترتیبی N° d'expédition	تاریخ Date	مأمور امضای Signature de l'employé	نمبر ترتیبی N° d'ordre	تاریخ Date	مأمور امضای Signature de l'employé
۱۰	۱۵/۱۲/۱۳۰۵	محمد حسن	۱۵	۱۵/۱۲/۱۳۰۵	محمد حسن

De _____ Pour _____ مودی _____
 N° _____ Mots _____ Date _____ H. _____ M. _____
 Vote _____ Indir. Eventuelles _____

دفعہ رقم ۱۵

محکمہ مافرد علیہ اعلیٰ افکار اجماعاً ترقیہ ایہ کلمہ و تشویش
 بولندہ غنہ التفقہ ثابت اولندہ ال اولیٰ حمد و کرم الہی
 و بارہ ضرزادہ شاکر و درخت کرم نازدہ عطف اختیارم بولندہ
 عین حقیرہ خودیہ تحقیقہ اوراقیہ ایہ برابر معادہ دولتیہ
 تحفہ سودہ و انعام ایہ اولندہ قدرہ مددہ

کرم رقم ۱۵

۱۵

محمد حسن

۱۵

İhsan Güneş

میراث الفی
کورد
۱۳۸۶ هجری
شعبان

د فیدائتہ جلیقہ

موسم

اسکیتھوہدہ کیلک رسدائتہ جلیقہ کیلک

دولتو افسم حفیزہ
اسکیتھوہدہ کیلک رسدائتہ جلیقہ کیلک
کونفاہدہ جلیقہ کیلک رسدائتہ جلیقہ کیلک
۱۳۸۶ هجری
شعبان

İhsan Güneş

TELEGRAMME

تلفزافنامہ

دولت علیہ عثمانیہ تلغراف اداره می

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

حکومت الکویت - معاملات - دولتی مسئولیت قبول اجازت
(ک. ۱۶)

Retransmission ou Expédition		تكرار كتيده ويا سوق		RECEPTION		اخذ	
N° d'expédition	كتيده او اعلان transmis à	مأمور اعلاني Signature de l'Employé	مأمور اعلاني Signature de l'Employé	Date	و اكد مر كوي Reçu de	نومره توكيد N° d'ordre	

De _____ Pour _____ موردي
V^o _____ Mots _____ Date _____ H. M. _____ تاريخ
Voie _____ Indic. Eventuellement _____ اشارت عتدله

راخدیہ زلمی خواتین

128
154

ج ۹ سال ۱۲۸۶ ۵۷۱۳۶
اسکینہ ۵۷۱۳۶ کہ تقابلیہ ہوکنہ تو دیو ایلمہ
الکبر و لکائنہ اخیر از انوارہ ۵۷۱۳۶ دو ایلمہ اولسہ قطر مغزہ منکوره
قطبہ غودت اشیلینہ یاس ایلمایوب کوتا حصہ منکوفینہ وہ بویولہ مطالہ دریا
ایلمہ بولنفلہ اولیابہ ۱۰ سال ۱۲۸۶
عبدالقادر و الزمان
خبران صیقل
محمود

İhsan Güneş

TELEGRAMME

تلفرافنامه

دولت علیہ عثمانیہ تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفراف معاملاتین دولتی مسئولیت قبولدایز
[گزاره]

Retransmission ou Expédition			RECEPTION		
سوق نومبروس N° d'expédition	کشیده اولتان transmis à	Date	مأمور اشخاصی Signature de l'employé	مأمور اشخاصی Signature de l'employé	Date
		تاریخ H. M.			تاریخ H. M.

De _____ Pour _____ مودی _____ غریب _____
N° _____ Mois _____ Date _____ H. _____ ساعت _____
M. _____ دقیقه _____ تاریخ _____ کات _____
Voie _____ Indic. Eventuelles _____ اشارت عمدتہ _____

منہ الیہ حق بقدر اجمالی دیدہ اعنالمزکی بنوہ عدم الایضہ
لہذا بہ نخبہ مزہ و محابز اقراہہ احبار اولیوس محمد علیہ السلام
اقائم دعوی فرار و برکت دیوارہ علیکزدہ عدالتہ مشروطیتہ
بعض اشخاص ایازہ اولایہ
انکم ایہ سید محمد نوری اکشیدہ مستفانہ
موقوفہ علیہ وک
بطلان عبدالرحمن عمر انکم محمد محمد صفہ
محمد جمیع محمد علی محمد علی محمد علی محمد علی
محمد علی محمد علی محمد علی محمد علی محمد علی
محمد علی محمد علی محمد علی محمد علی محمد علی